

O klasikách sociologie v Sankt-Peterburgu

V tradičním centru ruské učenosti, Sankt-Peterburgu, působí od listopadu 1994 nestátní Evropská univerzita s fakultami historie, politických věd a sociologie, ekonomie a etnologie, zřízená samosprávnými a vědeckými institucemi „severního hlavního města“. Univerzita je financována převážně ze zahraničních zdrojů. Její vytvoření podpořil Mezinárodní fond Kulturní iniciativa, i u nás známý evropský program TEMPUS a Mezinárodní asociace INTAS. Základní prostředky na realizaci vzdělávacích programů poskytují fondy Mac Arthurů, Fordův a Sorosův (Otevřená společnost).

Fakulta politických věd a sociologie v souladu s obecným posláním univerzity, jímž je příprava vědeckých a pedagogických kádrů, uskutečňuje tříleté či delší doktorandské studium. Jeho první fází je povinné roční magisterské studium, co do udělování titulů garantované Helsinskou univerzitou, do něhož jsou přijímáni absolventi bakalářského studia jiných univerzit. Ve školním roce 1996/1997 bylo v magisterském studiu vypsáno ve čtyřech divizích (tématických kombinacích) 20 kursů s velmi zajímavou obsahovou strukturou, zahrnující tematiku ruského státu a politiky ve 20. století, sovětské civilizace, srovnávacího studia politik, politické teorie, politických stran a volebních politik, politiky a moci v soudobém Rusku, politické sociologie, soudobé sociální teorie, francouzské sociologie, sociální stratifikace, feministických studií a zkoumání „genderu“, sociologie poznání, sociologie každodenního života a sociálních praktik, sociologie náboženství a výzkumných metod sociálních věd.

Zmíněná fakulta (ve spolupráci s Institutem Otevřená společnost v Moskvě – programem Východ-Východ) zorganizovala ve dnech 1. až 3. května 1997 vědeckou konferenci na téma „Používání a zneužívání sociologických klasiků v soudobé sociologii“. Na konferenci bylo předneseno 15 poměrně obsáhlých příspěvků sociologů, politických vědců a historiků z Peterburgu a Moskvy, Ukrajiny, Maďarska, Polska a České republiky, až na výjimky příslušníků mladší a střední generace. V hojném počtu a s napjatou pozorností průběh konferen-

ce sledovali posluchači a posluchačky pořádající instituce.

Kdyby se konference zúčastnil některý sociolog trpící předsudky vůči úrovni ruské sociologie, nestačil by žasnout. I pro nás, kteří jsme sice takovým předsudkům nepodlehli, dobře však poznali obludnou mašinérii, která nutila sovětské sociology k pověstné stereotypii myšlení, byl průběh konference přinejmenším překvapující. Rychlost, s níž se historikové a teoretikové sociologie zastoupení na konferenci stačili emancipovat od někdejší převládající šedivosti oficiální sovětské sociologie, je závatná. Široký rozhled, crudice, pozoruhodný výběr témat, samostatnost myšlení, otevřená a zasvěcená diskuse byly charakteristickými rysy tohoto akademického sympozia.

Děkan pořádající fakulty *V. Volkov* otevřel problematiku prezentací dvou možných přístupů ke klasikům sociologie: a) historicko-empirického či postmoderního skepticismu, opírajícího se o Kuhnovu představu relativně časté změny paradigmat a b) ocenění jejich úlohy jako těch, kdo svým dílem konstituují disciplínu, formulují její společný jazyk a poskytují výchovný příklad řešení sociologických problémů.

Krátce nato *D. Aleksandrov* podrobil kritice Kuhnův přístup, jenž byl prý uplatněn pouze v několika málo vědách (geologii, biologii, sociologii a psychologii) a populárním se stal zejména jako podnět k přemýšlení pro sociologii poznání. Nepotvrdil se však v dalším vývoji vědy a stal se nejčastěji nástrojem těch, kdo se cítí vývojem poznání ohroženi. *R. Špakovová* ze státní petrohradské univerzity přednesla spíše tradiční, ovšem pečlivě vyvážený historicko-sociologický pohled na úlohu klasiků v sociologickém poznání.

Dva následující, klíčové referáty moskevských sociologů vycházely v zásadě z pozitivního ocenění významu klasiků a hlásily se tedy spíše k představě kontinuity sociologického poznání. Tím, na které postavy se orientovaly a jaké charakteristiky pro ně volily, současně nepřimo, a místy i explicitě, podrobily jisté kritice postavy jiné, jimž se v minulosti mnohdy připisoval klíčový význam, např. Comta, Marxe, Parsonse. *A. Filippov* v referátu „Georg Simmel – klasik vzbuzující pochybnosti“ svého hrdinu vylíčil velmi sympaticky jako toho ze

zakladatelské generace sociologů, kteří kromě kulturní, sociální a časové dimenze lidské existence vzali v úvahu i dimenzi smyslově prostorovou. Právě toto netradiční rozšíření předmětu sociologie spolu se značným důrazem na filozofické aspekty sociální a nedostatek logického dogmatismu mu zabránily – údajně za vydatného přispění Parsonsova – se v relevantní literatuře stát jedním ze dvou badatelů, kteří odlišili sociologii jako vědu od věd ostatních tím, že vysvětlovali sociální jevy výlučně jinými jevy sociální povahy, a to v empiricky jasně vymezených hranicích. Těmito dvěma mysliteli byli podle Filippova bezpochyby pouze Max Weber a Émile Durkheim, druhý z nich mimo jiné i pro obdobně jasné vymezení pravidel sociologické metody. V diskusi moskevský sociolog doporučoval v empirickém zkoumání společnosti využívat vše, co analýze současnosti napomáhá z dědictví jak klasiků, tak všech ostatních teorií. V. Radajev se ve vystoupení, jež patřilo k vrcholům konference, věnoval vysvětlení zásadních i dobových okolností, jež učinily jedním z nesporných klasiků Maxe Webera. Status klasika podle přednášejícího přináležel v současné době tomu, kdo a) byl kritický k marxismu, avšak nevzdálil se příliš od problematiky, již se tato škola zabývala; b) zabývá se dostatečně širokým polem otázek, přičemž jeho systém je otevřený, a to včetně existence řady vnitřních rozporů a ambivalenci – právě tím je inspirativní i pro nově vznikající situace; c) své dílo neuzavřel a umožnil snahy o další rozvíjení pojmů (příkladem může být Weberův přínos pro teorii stratifikace); d) užívá relativně esoterického, ne vždy zcela jasného jazyka a umožňuje tím různé výklady a aplikace; e) vstupuje do mimoakademické problematiky a umožňuje tím jistou, byť ne přílišnou ideologizaci sociologie ve formě prostých závěrů. Problémy v tomto směru přináší Weberova ‚Wertfreiheit‘ i jeho nedostatečný sklon k jednoznačným předpisům pro sociologickou práci. Jeho dílo není vhodným základem pro nacionalismus, který zatím spíše čeká na ‚nového Marxe‘. Ve stejném duchu, podle týchž principů postupoval i O. Charchordin z pořádající instituce, který, pro některé z přítomných překvapivě, logicky a přesvědčivě osvětlil zakladatelský význam díla anglického státovědce T. Hobbese pro sociální vědu i jeho aplikace na

soudobou politickou praxí v Rusku. Obdobně si počínal i ukrajinský badatel A. Pogorelyj, který se věnoval srovnání Weberova pojetí racionality s pojetím postupně objevovaného teoretika civilizace N. Eliase. (Dílem tohoto pozoruhodného myslitele – jednoho z řady těch, kdo po svém obnovují zájem sociologie o sféru civilizace a kultury – se u nás zabývá J. Šubrt ve spise „Civilizační teorie Norberta Eliase“ [Karolinum 1996].)

Po přednesení tohoto základního bloku referátů se v průběhu konference začaly prosazovat relativizující příspěvky, uvádějící do hry představitele alternativních sociologií, a tím i možnost vzniku přece jen odlišných paradigmat. T. Desseffy z Budapešti rozebral jistě významnou roli A. Schütze při vytváření alternativy k Parsonsovu pojetí kultury a racionality s důrazem na každodenní lidskou zkušenost. E. Zdravomyslovová a A. Temkinová z Petrohradu předložily mimořádně bohatou obsahovou, zejména pak epistemologickou charakteristiku feministické sociologie jako jednoho z proudů sociologie alternativní, explicitě kritizující klasiky, zvláště soustavu Durkheimovu. Vzhledem k slabé informovanosti naší odborné veřejnosti o této problematice bych doporučil požádat obě autorky o napsání článku o této otázce pro náš časopis. Erudovaný a velmi dobře informovaný petrohradský sociolog N. Koposov přednesl obsažný příspěvek o setkání francouzských sociologů a historiků, inspirovaném dílem É. Durkheima, jež vedle opakované výzvy ke spolupráci obou disciplín a věd o společnosti vůbec vedlo ke konstatování vleklé krize sociálních věd a naznačilo obrát k novému, konstruktivistickému paradigmatu. Aktuálním předmětem zájmu se stala možnost dvojího: objektivně strukturálního a subjektivního výkladu společnosti a z toho plynoucí balancování mezi monismem a dualismem.

Český zástupce P. Machonin po dohodě s pořadateli přednesl příspěvek na téma vlivu ‚velkých teorií‘ na výzkum a výstavbu teorie postkomunistické transformace. Vyšel z existence postmodernisticko-liberální kritiky racionalismu a klasických teorií a teze o ‚konci historie‘ a uznal jejich relativní oprávněnost ve vztahu ke zhroucení komunismu. (Na připomínku Koposova reagoval v diskusi tezí, že tento proces souvisel s hlubší soudobou kultur-